

Retorička analiza svećeničkih propovijedi

GABRIJELA KIŠIČEK*

UDK: 808.5:251
Izvorni znanstveni rad
Primljeno:
22. rujna 2010.

Sažetak: *Svugdje gdje se govori javno, govori se retorski. Svećenička propovijed održana na misi, a upućena vjernicima svakako spada u kategoriju javnoga, retorskoga govora, a zbog učestalosti javnoga govora u različitim prigodama, svećenici se mogu smatrati govornim profesionalcima. No, koliko je propovijed doprla do slušača-vjernika, uvelike ovisi o govorničkim sposobnostima samoga svećenika. Za potrebe ovoga rada analizirano je 27 propovijedi održanih na misama koje je prenosila HRT (u razdoblju od početka 2008. do sredine 2010. g.) Retorička analiza obuhvatila je dva aspekta: analizu retoričkoga dizajna, posebice kompozicije i figurativnosti te analizu govorne izvedbe. Analiza je pokazala kako se pojedini svećenici odlikuju dobrom govornom izvedbom što podrazumijeva govornost (ne čitanje), eleganciju izraza, fluentnost govora te se odlikuju dobrim retoričkim dizajnom i primjerenom figurativnošću. Međutim, velik broj svećenika pribjegava čitanju propovijedi ne vodeći računa o govornoj izvedbi, a zanemarujući i karakteristike dobre retoričke strukture.*

Iz toga se može zaključiti da je govorničko umijeće svećenika previše prepušteno sreći i slučajnosti prirodnoga oratorskog talenta, a premalo sustavnom govorničkom obrazovanju.

Ključne riječi: *retorika, svećenička propovijed, strategija govora, govorna izvedba, govornost, retorički dizajn, figurativnost*

1. Propovijed kao retorički žanr

Aristotel je retoriku definirao kao *sposobnost uočavanja bitnog i primarnog svojstva kojim se može uvjeriti, a koje u sebi krije svaki predmet ili pojava*. Ciceron ističe da je

* Gabrijela Kišiček, prof., Odsjek za fonetiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, gkisicek@ffzg.hr

retorika umijeće govorenja prilagođenog uvjeravanju, a Kvintilijan da je retorika *lijepo, vješto govorenje*.

Moderni retoričari, postavljajući pitanje što je zapravo retorika, govore da svugdje gdje se govori javno, govori se retorski. Škarić¹ retoriku definira kao govor koji je javan i usmjeren slušačima. Nadalje, Škarić ističe da se »takav govor mjeri drugačijim mjerilom nego onaj privatni. U njemu je povećana odgovornost izgovorene riječi u istinitosti i djelotvornosti, u društvenoj korisnosti i opravdanosti, u toleranciji i etici, u estetici i govorno-jezičnoj ispravnosti te kulturi uopće. Govornik u javnom govoru često ne govori samo u svoje ime, već zastupa nekog ili govori kao član neke grupe pa je odgovoran prema kolektivu koji zastupa.«

Prema ovakvom objašnjenju retorike jasno je da propovijed svećenika jest retorika, da svećenici jesu javni govornici pa čak i govorni profesionalci poput nastavnika, novinara...

Naravno, svećenički govor pripada posebnoj strategiji. Retorički priručnici razlikuju niz govorničkih strategija, od instruktivne karakteristične za nastavnike preko informativne karakteristične za novinare do transformacijske karakteristične upravo za svećeničke propovijedi. Naime, transformacijska strategija djeluje na stavove, vrijednosti i vjerovanja svoje publike. Svećeničke propovijedi usmjerene su tako na učvršćivanje vjere, na oblikovanje vrijednosti, na ukazivanje nemoralnoga u društvu, na isticanje kršćanskih vrijednosti...

Cilj svećeničke propovijedi jest i da potakne slušatelje da moguće loše postupke preobrate u dobre, da promjene loš stil života u dobar, da jedan način razmišljanja zamijene drugim, boljim.... Upravo zbog toga, svećenička propovijed u sebi sadrži i elemente onoga što se u retorici naziva motivacijski govor. Dakle, osnovna govorna strategija svećeničke propovijedi jest transformacijska s elementima motivacijskoga govora. Međutim, u sebi može sadržavati i elemente drugih strategija poput interpretativne (jer je predložak propovijedi čitanje evanđelja), ali i instruktivne pa i uvjeravajuće.

Da bi propovijed ostvarila te ciljeve i djelovala na svoju publiku, retorsko umijeće svećenika od iznimne je važnosti. Kvintilijan je često isticao: *što ljepše govorite, ljudi vas radije slušaju i lakše vam vjeruju*.

Za shvaćanje odnosa retorike i svećeničkoga govora važna su djela sv. Augustina, osobito tekst *De doctrina Christiana*. Meyer i dr.² ističu kako je taj tekst zapravo »neutralno poimanje govorništva – zbog toga što ono može služiti pravdi koliko i nepravdi – koje izrijekom naglašava registar intuitivnoga razumijevanja i zdravoga razuma, stavljajući u drugi plan retoričke tehnike i njihove funkcije hermeneu-

¹ I. ŠKARIĆ, *Temelji suvremenoga govorništva*, Školska knjiga; Zagreb, 2008., str. 9.

² M. MEYER i dr., *Povijest retorike od Grka do naših dana*, Disput, Zagreb, 2008., str. 61.

tičkoga posredništva. *Inventio* i *elocutio* (prikupljanje i sastavljanje kao dijelovi pripreme govora) podređuju se ciljevima razumijevanja Svetoga pisma.«

O govoru svećenika u intervjuu za Glas Koncila govori I. Škarić³: »Sa stajališta struke, u homilijama treba pohvaliti ilustracije. Svi svećenici koji kreću s puku prepoznatljivim ilustracijama, bilo da su ih našli u knjigama, ili iz svakodnevnog života - to čine dobro. No čini mi se da se ostali dio jezika, rečenica previše zadržava na općim pojmovima koji teško mogu izdržati neku jaču retoričarsku kritiku. Znam da se ne mogu izbjeći poluodređeni, nikad dovoljno definirani pojmovi kao »čovjek«, »ljubav«, »vjera«, »savjest«, ali previše je rečenica koje čine ti pojmovi koji se ne mogu priljepiti za mozak. Veliki hrvatski crkveni propovjednici - biskup Strossmayer, bl. Alojzije Stepinac, kardinal Kuharić i nadbiskup Bozanić - odlikuju se i vjerom, i oštromnošću, i hrabrošću. Prisjetimo se samo kako je oštro govorio protiv rasizma bl. Stepinac u jeku vladavine rasizma, kako je nadbiskup Bozanić govorio protiv »strukture grijeha«, protiv korupcije, krađe i nebrige prema siromašnima, i to pred vrhovnicima bivše i sadašnje vlasti. Ono što suvremena propovjedna retorika ističe, osim uobičajenih vjerskih zasada, to je raspad današnjeg morala, gubitak čovječjega dostojanstva, širenje apatrizma, gubljenje nade i odsutnost životnoga elana. Međutim, čini mi se da zasada to samo opaža, ali ne i da liječi. Nisam primijetio da ljudi nakon odslušane propovijedi izlaze iz crkve ozareni, ispunjeni novim životnim odlukama; nisam siguran da poslodavci izlaze iz crkve s odlukom da će zaposlene »na crno« već sutra registrirati, da će odričući se od svoga luksuza zaposlenicima odmah isplatiti zaostale plaće, da su ljudi odlučni, ne čekajući pomoć od države, latiti se posla, da su odlučili odsada poštivati sve državne zakone...«.

Iako je učenje retorike od antičkih vremena kada je gotovo svaki Atenjanin morao znati osnove govorništva do danas podosta izgubilo na važnosti ipak se čini da 21. stoljeće predstavlja govorno doba koje sa sobom donosi i potrebu za učenjem govorništva. Škarić govoreći o »govornom dobu« ističe: »Nekoliko je simptoma govornog doba. Kao prvo, to je stalni poziv na dijalog. Među ljudima treba stvoriti dvosmjerne, višesmjerne veze, a mogućnost mnogostrukih povezivanja zapravo daje govor, koji je u čovjeku. (...) Govor je postao ugoda, ljudi vole govoriti, vole se zabavljati govorom. Govor je i jedan od važnih dijelova umijeća poslovanja, privredne tehnologije. To su velike, nemjerljive količine učinaka koji se mogu dobiti kroz govor. Dakle, u privatnom životu, i u diplomaciji, i u politici, i u kulturi, i u zabavi - svagdje je govor važan.«

Možemo, dakle, zaključiti da je govor i govorničko obrazovanje iznimno važno i u svećeničkom pozivu.

³ I. ŠKARIĆ, Crkva ne smije nekritički slijediti hrvatske normativističke zablude, u: *Glas Koncila* 41(2002.)17, str. 9

2. Metodologija rada

Za analizu su korištene svećeničke propovijedi tijekom misa prikazanih na HRT. Analiziralo se 27 misa održanih na različitim mjestima u Hrvatskoj od Bednje, Koprivnice, Zagreba, Poreča, preko Vukovara i Okučana do Splita, otoka Brača i Dubrovnika. U analizi je obuhvaćen period od početka 2008. do sredine 2010. g., što je uključivalo mise prigodom različitih državnih i vjerskih blagdana, od Dana državnosti, Uskrsa, Božića te obljetnica različitih župa. Svaku analiziranu misu vodio je drugi svećenik tako da analiza 27 svećeničkih propovijedi uključuje analizu 27 različitih govornika. Rad se temelji na dva aspekta analize – retoričkom dizajnu propovijedi i govornoj izvedbi. Retorička analiza ograničava se samo na kompoziciju propovijedi i figurativnost sadržaja, ne ulazeći u pravila homiletike i ne zadirući u sadržaj pojedinih dijelova homilije. Veći dio analize bio je usmjeren upravo na govornu izvedbu tijekom propovijedi, koncentrirajući se na govornost u propovijedi, eleganciju izraza, interpretaciju, korištenje neverbalnih znakova...

3. Retorički dizajn

O važnosti pripreme, o strukturi i dizajnu javnoga govora, govorio je još Aristotel posebice u trećem dijelu Retorike⁴. Naglašava važnost faza pripreme govora, od invencije preko dispozicije i elokucije do memorije i akcije. Iako razlikuje različite vrste govora, Aristotel ističe da su faze govora jednake za sve vrste, ali da se dakako prilagođavaju ovisno o sadržaju, publici, situaciji.... Zaključujemo dakle, da i svećenička propovijed slijedi jednake faze s osobitim naglaskom na dobru elokuciju (oblikovanje, sastavljanje) koju Aristotel smatra književnom dimenzijom govora koja i »sama zadobiva različite oblike, već prema specifičnosti svake teme, odnosu sa slušateljstvom i govornikovoju snazi. Tu se sada nameću i stilske figure, osobito metafora, koju Aristotel poima kao poveznicu između retorike i pjesništva. Metafora je, naime, figura koja uspostavlja odnose sličnosti i time najviše pridonosi ne samo jasnoći govora nego i razumijevanju onoga što je zagonetno.«⁵

Osborn⁶ ističe kako organizacija govora treba slijediti prirodni tijek kojim ljudi usvajaju i pohranjuju informacije. Pri tomu je važno imati na umu da govor bude strukturiran sadržavajući ravnotežu, red i jednostavnost.

Škarić⁷ govori o retoričkom dizajnu javnoga govora. Preuzimajući antičke kanone u pripremi govora ističe kako je važno da svaki govor ima tri dijela: uvod (*exordium*), izlaganje (*narratio+argumentatio*) i zaključak (*peroratio*).

⁴ Usp. ARISTOTEL, *Retorika*, ITP Unireks, Podgorica, 2008.

⁵ M. MEYER i dr., *Povijest retorike od Grka do naših dana*, str. 42.

⁶ M. OSBORN, *Public speaking*, Houghton Mifflin Company, Boston, New York, 1997., str. 204.

⁷ I. ŠKARIĆ, *Temelji suvremenoga govorništva*, str. 70.

Uvod govora važan je jer o njemu ovisi hoće li se publika zainteresirati za ono o čemu govorimo. »Osnovne funkcije uvoda su pobuditi pozornost publike (navesti je da gleda i sluša govornika), stvoriti naklonost prema govorniku i pobuditi zanimanje za temu.«⁸

Zannes i Goldhaber⁹ navode tri osnovne funkcije uvoda: pridobivanje pozornosti, informiranje publike o temi i stvaranje ugodnog ozračja. Navode različite načine kako publiku uspješno uvesti u govor: citatima, anegdotama, postavljanjem pitanja.... Glavni dio najviše ovisi o vrsti govora, strategiji, situaciji i publici. U propovijedima on je podređen pravilima homilije i sadrži neke svoje zakonitosti, a njihovu primjenu u konkretnim slučajevima, ovaj rad ne analizira.

Zaključak ponovno mora zadovoljavati neka univerzalna pravila neovisna o vrsti govora. Neki autori ističu da je zaključak čak važniji od uvoda budući da su to posljednje riječi koje publika čuje pa je moguće da budu i posljednje koje će upamtiti. Stoga je važno izbjegavati nezgrapne zaključke poput »I to je sve«; ili »I to je to«; ili »Ne znam što više reći«. Važno je i na samom početku točno »znati« što reći na kraju.

Zannes i Goldhaber¹⁰ ističu da zaključak ima dvije funkcije: logičku i psihološku. Glede logike, važno je da se slušače podsjeti na ono o čemu se govorilo, da ih se još jednom vrati na središnju misao i svrhu govora. Zaključak psihološki djeluje na publiku tako da stvara osjećaj završenosti teme, ništa nije ostalo »u zraku«, ništa nije nejasno ili nedorečeno.

Savjete kako uspješno zaključiti govor daje Osborn¹¹ ističući da dobro retorički strukturiran govor publici pomaže prihvatiti poruku i *ethos* govornika. Dobro je završiti postavljanjem retoričkih pitanja, citatom, pričom, metaforom...

Treba imati na umu da je elokucija ili sastavljanje govora vrlo teško jer, kako kaže Škarić¹², »mora uskladiti logiku jezika s logikom misli i artikulaciju mišljenja s artikulacijom teksta« pa joj treba posvetiti više pozornosti.

Slijedeći Aristotelove postulate danas gotovo svi priručnici javnoga govora ističu važnost dobre pripreme govora. Dobra priprema govora ogleda se u dobromu i publici prilagođenom sadržaju, primjerenoj retoričkoj strukturi i samoj govornoj izvedbi.

⁸ E. PLETIKOS, J. VLAŠIĆ, Uvodi glasovitih govora: kako steći naklonost publike i stvoriti zanimanje za temu, u: I. IVAS, I. ŠKARIĆ (ur.), *Razgovori o retorici*, FF Press, Zagreb, 2007., str. 104.

⁹ E. ZANNES, G. GOLDHABER, *Stand up, speak out: an introduction to public speaking*, Reading Mass, Addison-Weasly Pub. Co, 1983., str. 149.

¹⁰ *Isto*, str. 162.

¹¹ M. OSBORN, *Public speaking*, str. 231.

¹² I. ŠKARIĆ, *Temeljci suvremenoga govorništva*, str. 72.

3.1. REZULTATI ANALIZE RETORIČKOGA DIZAJNA

Gotovo sve analizirane propovijedi slijede osnovnu retoričku strukturu i sastoje se od uvoda, glavnoga dijela i zaključka. Svakako je dobro što propovijedi započinju oslovljavanjem, bilo jednostavno »braćo i sestre« ili »braćo i sestre po Kristu«, »gledatelji HRT-a«, a prigodom obilježavanja državnih blagdana oslovljavaju se i prisutni pripadnici državne vlasti.

Oslovljavanje ima funkciju pridobivanja pozornosti, njime kao da se kaže: »Obrite pozornost, počijem.« Dio propovijedi nakon oslovljavanja trebao bi stvoriti interes slušateljstva i zainteresirati publiku za praćenje propovijedi. Neki retoričari taj dio strukture smatraju odlučujućim. Kako pobuditi zanimanje publike? Noliko je načina, a većina analiziranih propovijedi koristi se zanimljivim retoričkim postupcima.

Jedan od njih jest postavljanje pitanja. Primjerice: »Kakav je Bog? Je li dobrohotan? Ili ravnodušan? Je li mu stalo do mene? Koji je njegov plan za ovaj svijet? U kakvog Boga vjerujemo?«¹³ Postavljanjem takvih, rekli bismo čak i provokativnih pitanja, pobuđuje se interes publike koja očekuje odgovore u nastavku propovijedi. Vrlo su često korištene kao metode uvoda u glavni dio propovijedi i anegdote bilo povijesne ili aktualne koja završava s poantom.¹⁴ Isto tako, moguće je započeti propovijed citirajući prigodne stihove nekog poznatog pjesnika.¹⁵ Nakon stvorenog interesa i anegdote započinje glavni dio u kojem se iznosi svojevrsna središnja misao, primjerice: »nema sreće bez dobrih međuljudskih odnosa«¹⁶ ili »nema pravoga života i mira među ljudima bez prihvaćanja Boga«¹⁷.

Glavni dio sadržajno je vezan uz pročitano evanđelje, njegovu interpretaciju i aktualizaciju te osnovnu poruku koje ono nosi. Taj dio propovijedi najčešće sadrži mnogobrojne ilustracije, primjere i figure. Pri tomu je važno da figure budu originalne, neobične i zanimljive, nasuprot očekivanim i uobičajenim metaforama poput »kroz guste oblake zasjalo je sunce...«¹⁸

Osobito dobre ilustracije i figurativnost dio su propovijedi na misi održanoj u Okučanima.¹⁹ Svojevrsna središnja misao propovijedi bila je »treba ljubiti drugoga«. Svećenik se vrlo efektivno koristi pjesničkom figurom koja se naziva anafora, a sastoji se od ponavljanja riječi na početku rečenice. Primjerice, »nije dovoljno ne

¹³ Svetkovina Presvetoga Trojstva u Slivnu Imotskom 30. 5. 2010. g.

¹⁴ 7. nedjelja kroz godinu u Kastvu 22. 2. 2009. g.

¹⁵ Dan hrvatskih mučenika u Udbini 12. 9. 2009. g.

¹⁶ Svetkovina Presvetoga Trojstva u Slivnu Imotskom 30. 5. 2010. g.

¹⁷ 16. hodočašće hrvatskih vojnika i redarstvenika u Mariji Bistrici 5. 10. 2008. g.

¹⁸ 16. hodočašće hrvatskih vojnika i redarstvenika u Mariji Bistrici 5. 10. 2008. g.

¹⁹ 5. vazmena nedjelja u Okučanima 2. 5. 2010. g.

mrziti čovjeka, potrebno je ljubiti ga; nije dovoljno nikomu ne činiti zlo, potrebno je svakomu činiti dobro; nije dovoljno ne oteti drugomu komad kruha, potrebno je pružiti ga onima koji ga nemaju; nije dovoljno nikoga ne rasplakati, potrebno je i obrisati koju suzu...« Korištenje anafore izraz stvara jakim i dinamičnim. Završava metaforom da je ljubav prema drugima kršćanska legitimacija, pa postavlja pitanja. »Imamo li mi tu legitimaciju? Možemo li je pokazati?« Nakon toga nastavlja s propovijedi da bi na samom kraju zaključio: »Danas smo pozvani da napravimo svoje legitimacije na kojima će pisati - imao je ljubavi prema drugima – i da po tomu budemo prepoznati u današnjem svijetu.«

Primjer za izvrstan sadržaj i retorički dizajn jest i propovijed na misi u Udbini 2009²⁰. Propovijed započinje stihovima A. Šenoa: »Oj, budi svoj...« Riječi »budi svoj« postaju *leitmotiv* koji je ponavlja tijekom cijele propovijedi. »*Leitmotiv* ili epanalepsa ponavljanje je neke izreke kao »refrena« tijekom govora.«²¹ Uz to, povratno-posvojna zamjenica »svoj« ponavlja se u različitim kontekstima i postaje svojevrsna okosnica propovijedi.

»Ovdje bi trebali imati mjesto svi oni koji u svojoj savjesti živeći, svoju obitelj, imaju svoje stavove, odgajaju svoju djecu, a istodobno poštuju svakog oca, svaku majku, svako dijete koje se rodi...« I govornom interpretacijom ta se zamjenica naglašava.

Ono po čemu je ova propovijed specifična, posebna i drugačija od ostalih jest iznošenje osobnog iskustva. »Dozvolite mi malo, jednu moju priču iz osobnog života, na mom otoku Braču otkuda sam, živjela je jedna žena. Muškarci, molim vas nemojte mi zamjeriti, jedna žena koju sam puno volio. Nije bila najljepša, ali meni je bila najdraža. Nije bila najinteligentnija, nije svršila nikakve doktorate, bila je nespretna u pismu, ali ja sam je najviše volio. Moram vam reći da nije sudjelovala na nikakvom *miss* ili sličnom izboru. Ali, meni je bila ipak najdraža. Ma pogađaš, to je bila moja majka«. Nakon, osobne priče naglašava poentu: »Čovjek mora prepoznati svoje.«

Budući da propovijedi uglavnom nose iste poruke o potrebi ljubavi prema bližnjima, kršćanskim vrijednostima, vjeri u Boga, potrebno je koristiti što zanimljivije ilustracije, originalnije figure i anegdote kako bi privukli i zadržali pozornost slušača, a izbjegavati nabranje kršćanskih načela, bez konkretizacija, ilustracija i primjera s uobičajenim (zapalite svjetlo u srcu)²² i očekivanim figurama (suočeni sa »svijetom duhovne tame«).²³

Dok gotovo svaka propovijed sadrži svojevrsan uvod i glavni dio, malo tko propovijedi zaključuje bilo sažetkom, pozivom ili efektним završetkom. Propovijedi

²⁰ Dan hrvatskih mučenika u Udbini 12. 9. 2009. g.

²¹ I. ŠKARIĆ, *U potrazi za izgubljenim govorom*, Školska knjiga, Zagreb, 1988., str. 167.

²² Nedjelja pedesetnice: svetkovina duhova u Bednji, 23. 5. 2010. g.

²³ Polnočka u Poreču 24.12. 2008. g.

uglavnom završavaju relativno naglo, a ponekad i nespretno. Važno je da se prema kraju još jednom ponovi tzv. središnja misao, tj. osnovna poruka propovijedi, a dobro je za kraj ostaviti jednu efektnu, lako pamtljivu rečenicu koja će što duže ostati u pamćenju slušača.

Jedan od ponajboljih zaključaka propovijedi može se čuti na misi u Zagrebu.²⁴ Svećenik ponavlja osnovnu misao koju je razrađivao u glavnom dijelu (»mir duše ne može se ničim kupiti, ne može čovjek biti zadovoljan mimo Boga«). Poziva slušatelje na promišljanje (»stoga vas pozivam da na kraju ovoga našeg promišljanja u tišini duše ponovimo riječi koje je apostol Petar uputio Kristu Gospodinu«) i na kraju završava citirajući Petrove riječi koje, ponovljene na kraju, ostaju u pamćenju slušača (»Gospodine, a kome da idemo? Ti imaš riječi života vječnoga«).

4. Govorna izvedba

Važnost govorne izvedbe ističe se još od antike. Beker²⁵ prenosi Ciceronove riječi da izvedba jedina vlada govorom; bez nje vrhunski govornik ne može postići nikakvu vrijednost, a osrednji će, kad je savlada, često nadmašiti vrhunske. O govornoj izvedbi opširno je govorio i Kvintilijan²⁶ u 11. knjizi »Obrazovanja govornika«. »Sam čin govora ima neobično veliku snagu i važnost u govorništvu. Ono, naime, što smo u svojim mislima složili i sastavili nije toliko važno, koliko način na koji to iz sebe dajemo, jer će se osjećanja svakog našeg slušatelja zasnivati na njegovim utiscima prilikom slušanja govora. Zato nijedan dokaz koji govornik navodi nije sam po sebi toliko čvrst da ne će na snazi izgubiti ukoliko ne bude potpomognut uvjerljivim glasom. Sva će osjećanja neizbježno splasnuti i oslabiti ako ne budu potpomognuta glasom, izrazom lica i čvrstim držanjem tijela. (...) Pravila za izlaganje ista su kao i za jezik samoga govora. Jer kao što naš govor mora biti pravilan, jasan, dotjeran i prikladan, tako isto mora biti i njegovo izlaganje. Ono će biti pravilno i bez pogrešaka ako naš govor bude tečan, jasan, prijatan i uglađen, tj. ako u njemu ne bude nikakvih prostačkih i stranih elemenata. (...) Ono je izlaganje lijepo koje je održano ugodnim jezikom, punim, elastičnim, čvrstim, umilnim, istrajnim, zvučnim, prodornim i probojnim glasom.« Kvintilijan, nadalje, vrlo detaljno govori o tomu kakav treba biti ritam, pogled, pokreti glave, izraz lica, pokreti ruku... Čak navodi i kakvi se neverbalni znakovi trebaju koristiti u pojedinim dijelovima govora.

O govornoj izvedbi pisao je i Platon u knjizi Fedar, posebice se koncentrirajući na razliku između govorne i pisane riječi, odnosno govorenja i čitanja tijekom javnoga nastupa.²⁷ U dijalogu Sokrata i Fedra o govornoj riječi Sokrat kazuje: »To je ona

²⁴ 21. nedjelja kroz godinu, Zagreb, 23. 8. 2009. g.

²⁵ Usp. M. BEKER, *Kratka povijest antičke retorike*, ArTrezor, Zagreb, 1997., str. 35.

²⁶ M. F. KVINTILIJAN, *Obrazovanje govornika: odabrane strane*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1985., str. 457.-460.

²⁷ M. BEKER, *Kratka povijest antičke retorike*, str. 94.

koja se znanjem upisuje u dušu učenika, koja se može sama braniti, a znade komu valja govoriti, a pred kim šutjeti.« Fedar dogovara: »Misliš na živu i oduhovljenu riječ znalca, kojoj bi se napisana riječ s pravom mogla nazvati tek slikom.« Platon, dakle, veliku prednost daje govoru, a pisanu riječ smatra tek podsjetnikom.

I Demosten je isticao važnost govorne izvedbe pa kad su ga upitali koje su tri stvari najvažnije za uspješan javni govor, rekao je: »Izvedba, izvedba i izvedba.« Danas se učitelji retorike možda ne bi u potpunosti složili s Demostenom, budući da dobra izvedba ne može nadoknaditi prazninu sadržaja i nedostatak argumentacije. Međutim, ove Demostenove riječi ipak ilustriraju važnost dobre govorne izvedbe. Kakva je to dobra izvedba? Nelson²⁸ kaže: »ona koja zvuči govorno, prirodno i spontano. Bitno je da publika stekne dojam da se s njima razgovara, a ne da se njima govori.« Nadalje, Nelson daje savjete kako to postići: »govoriti razgovijetno, gledati publiku i na taj način održavati kontakt s njom, izbjegavati bilo kakve pokrete koji bi odvlačili pozornost publike i odavali nervozu. Važna je dobra dikcija, ugodan glas, prirodna gestikulacija i fluentnost govora, dakle izbjegavanje zamuckivanja, poštapalica i sličnog.«

Škarić²⁹ o posljednjoj fazi pripreme govora – izricanju – kaže: »tu se cjelokupno govorničko školovanje i cijela priprema govora sabire u sadašnjost. Govornik zaboravlja da je ikad išta pripremao i govorio kao da sad stvara pa slušači to čuju kao sadašnju misao, sadašnje nadahnuće i kao prirodnu sposobnost da se dobro govori.«

Osborn³⁰ između uobičajenih savjeta za govornu izvedbu ističe i važnost stava samoga govornika: »Govornik mora osjećati želju da djeluje na svoju publiku, želju da ih dirne svojim govorom, da ih rasvijetli čak i promjeni neke ustaljene stavove, a to se mora vidjeti i iz načina govora. Naime, način govora otkriva energiju, entuzijazam govornika i publici daje znak da mu je istinski stalo do onoga što govori.«

4.1. REZULTATI ANALIZE GOVORNE IZVEDBE

Najčešći problem govorne izvedbe svećeničkih propovijedi jest neuspostavljanje kontakta s publikom. Više od polovice analiziranih svećenika (15 od 27) svoje propovjedi čita, a više od polovice njih čita neinterpretativno, što znači da nema dovoljno stanki (niti sintaktičko-logičkih niti stilističkih). Ako stanke postoje, onda nisu na logičkim mjestima, a nedostaju i logički naglasci (naglašavanja onoga što je bitno). Čitanjem propovjedi gubi se *govornost* u izvedbi. Propovijed postaje neprirodna i teška za praćenje, a govorniku onemogućuje da prati reakcije publike, da prati slušaju li ga pažljivo ili gube interes. Naime, za govornika je od iznimne

²⁸ P. NELSON, *Confidence in Public Speaking*, McGraw-Hill, Boston, 1996., str. 236.

²⁹ I. ŠKARIĆ, *Temelji suvremenoga govorništva*, str. 74.

³⁰ M. OSBORN, *Public speaking*, str. 344.

važnosti da primijeti ako gubi pozornost publike te da, primijetivši to, primjereno reagira. Bilo da upotrijebi neki modalni izraz poput: važno je istaknuti, posebno je bitno, obratite pozornost... ili da promijeni ritam, pojača intenzitet i na taj način ponovno pridobije publiku. Zadržati pozornost publike vrlo je teško i zbog toga se govornik treba koristiti svim govornim i negovornim sredstvima – sadržajem, ali i izvedbom. Čitaču takvo što promakne. Osnovna karakteristika govornosti jest usmjerenost prema slušaču. Stara je izreka da je čitanje za oko, a govor za uho pa bi se i propovijedi svakako trebale govoriti.

Neki od razloga zbog kojih se često poseže za čitanjem, umjesto govorenjem jest govorna glatkoća, strah od zastoja i pogrješaka te strah da se ne prekorači zadano vrijeme. Budući da su se analizirane mise snimale i prikazivale na televiziji te da su propovijedi na redateljsku sugestiju ograničene na 10-tak minuta, za pretpostaviti je da je nelagoda zbog prekoračenja vremena i strah od pogrješaka bio još i veći. Međutim, dobrom uvježbanošću pogrješke i disfulentnosti svode se na zanemarivu količinu koju slušatelji gotovo i ne zamjećuju.

Osim što čitanje publici otežava pažljivo praćenje izgovorenoga, govorniku je teško čitanjem prenijeti entuzijazam i energiju o kojoj je govorio Osborn. Bez obzira na sadržaj, ta se energija prenosi ritmom, tempom, intenzitetom, glasom, stilističkim stankama i logičkim naglascima.

Svećenici, koji svoje propovijedi ne čitaju, nailaze na druge, ne manje važne poteškoće. Jedna od njih jest i pjevna *intonacija*. Za pjevnu intonaciju karakteristični su ravni umjesto silazni intonacijski završetci. Budući da tijekom misnoga slavlja postoje pjevni dijelovi, svećenici takav način interpretacije prenose i u propovijedi³¹. Rečenice u prirodnoj govornoj komunikaciji završavaju uglavnom silazno pa pjevna intonacija narušava govornost, prirodnost i spontanost govora kojoj se teži. Takva intonacija karakteristična je za propovijedi 7 svećenika.

Jedan od izvedbenih nedostataka karakterističan za pojedine svećenike je i *tempo*, koji je kod nekih prebrz³², a kod nekih prespor. Na pitanje kakav je tempo primjeren javnom govoru, odgovor je da mora biti neprimjetan. Dakle, ni prebrz ni prespor već takav da ne privlači pozornost slušatelja i da bude što sličniji prirodnom, normalnom govoru. Prebrz tempo rezultira nerazumljivošću i lošom dikcijom pa kada slušač ne uspijeva razumjeti prvih nekoliko rečenica, u pravilu odustaje i odluta mislima. Prespor tempo jednako odvlači pozornost slušatelja, postaje smetnja i rezultira smanjenom pozornošću slušatelja.

Za dobru govornu izvedbu važan je i *ritam*. Pojedini svećenici tijekom čitanja čak i krenu u ritmiziranje pa njihova propovijed može zvučati kao recitacija³³. Neutralan

³¹ 3. nedjelja kroz godinu u Rijeci 25. 1. 2009. g.

³² 15. nedjelja kroz godinu u Dubrovniku 13. 7. 2009. g.

³³ Uskrs u Splitu 12. 4. 2009. g.

ritam govora je oksitonski, onaj kojega karakterizira naglašavanje posljednje riječi u intonacijskoj jedinici, a karakterističan je za neutralnu interpretaciju. U javnom govoru dobra je kombinacija oksitonskoga i baritonskoga ritma. Baritonski je ritam naglašavanje neposljednje riječi intonacijske jedinice i on je: »neredovit, markiran i ekspresivan, ali se u čestoj uporabi istroši«.³⁴

Govorna izvedba uvelike ovisi i o boji *glasa* i *izgovoru* govornika. Postoje slučajevi u kojima svećenici imaju loše glasove (npr. promukao glas³⁵ ili previsok glas) i nedostatnu dikciju³⁶ koja također otežava praćenje govora. Učestalo javno govorenje s nepravilnom impostacijom glasa može dovesti do tzv. abususa ili zlouporabe glasa, a time i do promuklosti, disfonije, a u najtežim slučajevima i afonije (gubitka glasa). Stoga svi govorni profesionalci (a u tu skupinu spadaju i svećenici) moraju njegovati svoj glas i redovito izvoditi vježbe za glas i izgovor.

Elementi koji utječu na uspješnost govorne izvedbe jesu i elegancija izraza te jezična ispravnost. Javni govor sa sobom nosi i veću odgovornost u jezičnoj i govornoj eleganciji. Očekuje se da se, bez obzira na dijalektalno podrijetlo govornika, javno govori u standardu te da se govori bolje nego li u privatnim govornim situacijama. Većoj eleganciji svakako pridonosi učestalo korištenje modalnih izraza kojima se zamjenjuju eventualne poštapalice, ali i izbjegavanje pleonazama kao na primjer »često puta«, »kako i na koji način« pa čak i neki koji se na prvi pogled ne primjećuju poput »uzaludan Sizifov posao«³⁷ (jer sintagma Sizifov posao već uključuje uzaludnost posla).

Prema Škariću³⁸ eleganciju govora karakteriziraju: ugodan glas, pravilna dikcija, legato modulacija bez praskavih započinjanja i oštih prekida, modalni izrazi, sintaktički uredne rečenice, dobar i brz izbor riječi i nenametljiva figurativnost.

Među analiziranim govornicima kao primjer ponajbolje govorne valja istaknuti propovijed na misi u Udbini 2009³⁹. Svećenik svojom izvedbom nadilazi većinu javnih govornika (i to ne samo u propovjednika). Na misi svoje obraćanje okupljenima počinje i prije propovijedi, svojevrsnim pozdravnim govorom, a zatim nastavlja tijekom propovijedi. Iako posjeduje bilješke, on u njih tek povremeno i gotovo neprimjetno pogleda. Osim što je propovijed sadržajno prilagođena svetkovini i publici te zadovoljava sve retoričke kriterije, izvedbeno može poslužiti kao primjer dobrog govorenja. Primjereno se služi gestom i mimikom, uspostavlja kontakt s

³⁴ I. ŠKARIĆ, Fonetika hrvatskoga književnog jezika, u: S. BABIĆ, D. BROZOVIĆ, I. ŠKARIĆ, S. TEŽAK, *Glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2007., str. 138.

³⁵ Cvjetnica u Senju 5. 4. 2009. g.

³⁶ 19. nedjelja kroz godinu u Kamenskom 9. 8. 2009. g.

³⁷ 4. nedjelja došašća u Vukovaru 21.12. 2008. g.

³⁸ I. ŠKARIĆ, *Hrvatski govorili!*, Školska knjiga, Zagreb, 2006., str. 61.

³⁹ Dan hrvatskih mučenika u Udbini 12. 9. 2009. g.

publikom (primjerice, kada u pozdravnom govoru čestita imendan svim Marijama pogledom prođe po publici, ili kada govori o mučenicima postavljenima na oltar pogleda u tom smjeru, ili kad Udbinu smješta geografski i spominje okolna mjesta, kao što je Plješivica i Knin, tada pogledom i gestom upućuje u tom smjeru). Ne čita ni kada na početku propovijedi citira stihove A. Šenoe. Govori dovoljno glasno, ali ipak ne viče, dostatnom dikcijom i primjerenoga tempa, a ritam je dobra kombinacija oksitonskoga i baritonskoga. Naglašava riječi koje smatra posebno važnima, primjerice u rečenici: »ovdje želim biti SVOJ, svoj i VJERSKI i NACIONALNO.« Kada izgovara stihove »sklopi SNAŽNE ruke«, riječ snažne naglašava i izgovara većim intenzitetom, jednako kao i u rečenici »tražiti pomoć onog NAJJACĀEG«.

Govornik je iznimno ekspresivan i takva se propovijed sluša s lakoćom. Svojom propovijedi prenosi i entuzijazam i golemu energiju, a u prilog tomu svjedoči i to što je, sasvim neuobičajeno, propovijed prekidana pljeskom publike.

Drugi primjer koji valja istaknuti jest misa u Slivnu Imotskom⁴⁰. Propovijed je govorena, a ne čitana, bez pjevnice intonacije ili recitiranja. Primjereno je korištenje geste i uspostavlja se kontakt s publikom. Međutim, valja istaknuti da javni govor ne smije biti gluma, a propovijed ne smije biti monodrama. Pretjerivanje u ekspresivnosti može do toga dovesti. Svećenik u Slivnu Imotskom približio se tomu, prenaglašeno i prečesto se koristeći tzv. dramatičnim stankama. Primjerice u rečenici »ima | nešto paradoksalno«...«vjera u Boga | može | podijeliti ljude« (...) ili »Bog je | zajednica | ljubavi | svete | trojice«. Stanke su prečeste i preduge pa takav govor također može zvučati neprirodno.

Zaključak

Govor na misi javni je govor, a svećenici prenoseći riječ Božju postaju javni govornici. Svojim propovijedima utječu na stavove, vjerovanja i razmišljanja svojih slušača koristeći se transformacijskom strategijom. Međutim, ovisno o temi, situaciji i prigodi, svećenici mogu instruirati, informirati i motivirati vjernike. Kvnitilijan je rekao da govornika mora krasiti niz moralnih atributa, hrabrost, čast, čestitost, ali i znanje i elokvencija. Elokventan, fluentan i dobro pripremljen govor brže će i lakše doći do publike te će ostati u trajnijem sjećanju.

Ciceron je rekao da učinak dobroga govorništva treba biti da pruži zadovoljstvo, da podučiti i da gane slušatelja (*delectat, docet, movet*), a jednak učinak imat će i dobra propovijed.

Dobra je propovijed ona koja je dobro retorički strukturirana, koja uvodno sadrži načine pridobivanja interesa publike, koja taj interes zadržava koristeći se anegdota, ilustracijama, primjerima i neobičnim figurama. Isto tako, zanimanje govor-

⁴⁰ Svetkovina Presvetoga Trojstva u Slivnu Imotskom 30. 5. 2010. g.

nik zadobiva i zadržava svojom govornom izvedbom. Tečnim govorom, ugodnim glasom i dostatnom dikcijom, primjerenim tempom, ritmom, gestom i mimikom.

Analizirani svećenici uglavnom zanemaruju govornu izvedbu. Prečesto pribjegavaju čitanju, čime postaju neusmjereni na svoju publiku, ne uspostavljaju kontakt s njom, ne prenose entuzijazam i energiju niti pokazuju stvarnu želju da djeluju na vjernike. Ne trude se dovoljno da ih se čuje, sluša i posluša.

Među analiziranima ima nekoliko izvanrednih primjera (neki su se istaknuli sadržajem, neki izvedbom, a nekolicina i jednim i drugim) iz čega se može zaključiti da je govorničko umijeće svećenika zapravo prepušteno sreći i slučajnosti prirodnoga oratorskog talenta.

Ipak, Kvintilijan – najpoznatiji učitelj govorništva, rekao je: *Orator fit, poeta nascitur* – govornikom se postaje, pjesnikom se rađa. Stoga je vrlo važno učenje govorničkih vještina i umijeća uključiti u obrazovanje svećenika.

PRIESTS SERMON RETHORICAL ANALYSIS

Gabrijela Kišiček*

Summary

Public speaking is always in the domain of rhetoric. Preaching during the mass is certainly a rhetorical speaking. Because of the frequency of public speaking priests could be referred as speaking professionals. Did the moral of preaching reached the audience depend mostly on speaking skills of the priests. For the purpose of this paper 27 masses which were broadcasted on Croatian television were analyzed.

Analysis had two aspects: rhetorical design especially rhetorical structure and figurativeness and analysis of preacher's performance. Results showed that particular preachers had good performance which means speaking (not reading), elegance and fluency and good rhetorical structure and figures of speech. However, most priests were reading and did not pay much attention nor on performance nor rhetorical structure. It can be concluded that speaking skills of priests are relinquish on fortune of natural oratory skills and not on systematic oratory education.

Key words: *rhetoric, preaching, strategy of speech, performance, speaking vs. reading, rhetorical structure, figures of speech.*

* Gabrijela Kišiček, prof., Department of Phonethics, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb, Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb, Croatia, gkisicek@ffzg.hr